

ÇAĞDAŞLAŞMA SÜRECİNDE İLETİŞİMİN İŞLEVİ*

Daniel LERNER

Çeviren :
Ass. Nabi AVCI

1954 yılında Tahran'da kayıtlı 36 "film şirketi" vardı. Bunlardan yalnızca biri gerçekten film yapmış, dağıtmış ve gösterime sokmuştu; diğer 35 "şirket" henüz ilk filmlerini tamamlamamışlardı.

Bu tuhaf durumun nedeni neydi? Bu işin kökleri, İran'ın eski geleneksel öğretimiyle, çağcılılaşmanın doğurduğu yeni istemlerin kıyasıya çatışmaları, her yıl "mezun" adı altında bir sürü gencin "yetiştirildiği" Tahran Üniversitesi'ne kadar uzanmaktadır. Saygın bir toplumsal konuma kavuşabilmek tutkusuyla, dört yıllık

(*) «Toward a Communication Theory of Modernization - A Set of Considerations» **Communications and Political Development**, (Edited by Lucian W. Pye) Princeton University Press, N.J., 1963.

ÇEVİRENİN NOTU: Daniel Lerner'in 1963 yılında yayımlanan bu yazısı, iletişim-çağdaşlaşma ilişkisi açısından kuramsal önemi olan düşünceler taşımakla birlikte, özellikle İran'la ilgili örneklerden açıkça görüleceği üzere birçok bakımdan "eskimiş" sayılabilecek bilgileri de içermektedir. Söz konusu eksikliğin giderilmesi ve güncel verilerin de değerlendirmeye katılması, giderek kuramsal yaklaşımda da bazı "ayarlamalar" yapılmasını gerektirebilir. Bunun için öncelikle bkz.: (i) Daniel Lerner, "Changing Iran: The Forces Behind the Scenes." **The News World**, September 12, 1978, p.9; (ii) Hamid Mowlana, "Technology versus Tradition: Communication in the Iranian Revolution." **Journal of Communication**, Summer 1979, Vol. 29, n.3, pp. 107-12. (N.A.)

zorunlu bir eğitime katlanmış, sonunda da bir sınavdan geçmiş gepegenç adamlar bunlar. Belirli standart donanımlar kazanmışlar: Fars tarihi, Şeriat hukuku okumuş, Fars sanatının ve şiirinin doruklarını tanımışlar; gerektiğinde Firdevsi ve Sadi'den ezbere uzun alıntılar yapabilirler.

Bu genç adamlar hazırlanmış beklemektedirler... ama gidecek yerleri yok. Bunlar, yönetim, ordu ve din adamları tarafından temsil edilen geleneksel kuruluşların eritemeyecekleri kadar kalabalık bir topluluktur. Daha şimdiden, İran hükümeti şişmiş bürokrasinin giderlerini karşılamakta dönemsel güçlüklerle karşılaşmaktadır. İran'ın, üniversite mezunlarına uygun yeni iş olanakları geliştirdiği de söylenemez. Bu mezunları bekleyen, yalnızca, işsizliğin veya düşük ücretli işlerin soğuk yüzüdür. Bunun sonucu olarak da bu mezunlar, kârlı olmasa bile eğlenceli yollardan kendilerine iş olanakları türetmeye koyulmaktadırlar. Böyle yarım düzine üniversite mezunu, 35 milimetrelik bir çekicinin çevresinde örgütlenmekte ve bir "film şirketi" oluşturmaktadır. Ne var ki, durumları hiç de iç açıcı değildir. Pek çoğu, hiçbir zaman bir film yapamayacak; yapabilenler de pazarlamayı beceremeyecektir. Yaptıkları filmi parasız göstermeye kalkışsalar bile, arkadaş çevrelerinin dışına taşmaları hemen hemen olanaksızdır. Tahran'da yalnızca birkaç sinema salonu vardır, bunlar da tecimsel amaçlarla kiralanmaktadır. Böylece, kitle iletişimciliğinde bir yer yapmak isteyen pek çok genç İranlıyı başarısızlık ve düş kırıklığı beklemektedir.

Bu mutsuz durumun en büyük nedeni, İran'ın çağcılışma çabasının belirsiz ve uygunsuz gidişidir. Yeni yaşam olanaklarının sunumu, yeni okuryazarların filizlenen istemleriyle başa çıkamamakta; giderek istem, sunumu sürekli geride bırakmaktadır. 1958 de İran'ın durumunu aşağıdaki biçimde özetlemiştim ve bunlar 1962'de de geçerlidir: "Büyümeyen bir ekonomide yeni yeni adamların şirketleşmeleri hiç de kolay bir iş değildir. İran, seçkin tabakadaki gençleri içine alan ve durmadan büyüyen, nitelikçe değişen iş boşluğunu kapatmak için pek az şey yapmaktadır. Din adamları zümresi, ordu ve bürokrasi... bütün bunlar daha şimdiden aşırı derecede şişmiş kamu bütçesinin sırtındaki kamburlardır. Öğretim kadroları acınacak derecede yetersiz olmakla birlikte; İran, okuma-yazmanın temel becerilerden sayılacağı çağdaş bir ekonomi geliştirmedeği sürece bu kadroları artırmak olanağı da yoktur.

Yaygınlaşan bir özel girişimcilik olmadığı sürece, avukatlara, muhasebecilere, sanayi işletmeciliği ya da işçi-işveren ilişkileri uzmanlarına, sigorta temsilcilerine, yatırım uzmanlarına ve halkla ilişkiler uzmanlarına da gerek yoktur. Reklâmcılık ölü doğmuş, kitle iletişim araçları güdük kalmıştır.

“İş olanakları kısıtlı olduğu için, İran gereğinden çok aydın yetiştirmenin acısını çekmektedir. Nüfusun % 90'ının okuma-yazma bilmediği bir toplumda, her yıl birkaç bin kişi klasik yüksek öğrenimden geçmektedir. Üretimde kullanılabilir hiçbir beceri kazanmadıkları için, bu üniversite mezunları, gördükleri beşerî bilimler öğreniminin kendilerini yönelttiği sanatlar aracılığıyla bir çıkış kapısı aramaktadırlar. Bu çaba, aslında yararlı olabilecek bir eğitimin toplumsal çevre koşulları nedeniyle nasıl yararsız duruma düştüğünün de acıklı bir örneğidir: Bir hafta, ya da bir ay çıkabilen okuyucusuz “gazete”ler, tek bir film yapmayan “film şirketleri”... Katılım toplumunun en belli başlı göstergelerinden olan kitle iletişim araçları, ancak, kitle okuyup yazma konusunda yeterince becerikli, “dolaylı yaşantı”dan pay almak için yeterince istekli ise ve iletilen ürünleri satın alabilecek gücü varsa gelişebilir. İran’da ise kitle iletişim araçları “kansızlık” çekmektedir ve onlarla birlikte her yıl binlerce umut sönmektedir.” (1)

İran’da her yıl binleri bulan umut kırıklıkları, dünyanın dört bucağındaki, çağdaşlaşma çabalarında iletişimi doğru kullanmayan az gelişmiş ülkelerde milyonları bulmaktadır. İletişim viteslerinin çağdaşlaşma motoruyla uyuşamadığı bu tür durumları belirleyen ortak düzenek nedir? Bu kitabın (**Communications and Political Development-**, Ed. Lucien W. Pye, Princeton University Press, 1963) çok yetkin bölümlerinde değişik açıklamalar sunulmuştur. Bunların herbiri, iletişimle siyasal gelişme arasındaki etkileşimi kapsamlı bir kuramsal çerçeveye alabilmek için gerekli olan belli başlı etkenleri ele almaktadır. Ama hiçbir makale, güneşi ve gezegenleri yerçekimsel bir dizge olarak açıklayan Newton’un kuramı, ya da bütün dizgeleri entropik dizgeler olarak açıklayan Wiener’in kuramı gibi, içimizi pırıl pırıl ışıtaacak kapsamlı bir kuramsal anlayış da getiremiyor. İletişim dizgeleriyle toplumsal dizgeler alanındaki bilgimizin bu aşamasında, bundan fazlasını da beklememek

(1) Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society*, Glencoe, III., The Free Press, 1958, s. 362.

gerekir. Bu çaba, henüz tamamlanmamış kuramsal bir temelden çıkartılmış bir dizi düşünceden başka birşey değil.

Bu makalenin kuramsal temeli, çağdaşlaşmanın etkileşimsel bir davranış dizgesi olduğunu önermesidir. Çağdaşlaşma, bütün bileşenleri **karşılıklı etkileşim** içinde olan ve içlerinden birinin etkin bir biçimde işlemesi bütün diğer bileşenlerin etkin işleyişine bağlı olan bir “yaşam biçimi”dir. Bileşenler, içlerinden herhangi birinin değişmesiyle bütün diğerlerinin etkinliğinin de değiştiği bir **dizge** oluştururlar. Tanımların kısalığı, davranış bilimlerinin temel teoremiyle atbaşı beraber giden önermenin zenginliğini gözlerden kaçırılmamalıdır. Bu temel teorem, bir toplumsal dizgenin -ya da alt-dizgenin-, bileşenlerindeki davranışsal öğelerin istatistiksel dağılımıyla açıklanabilmesidir. Böylece bir toplum, ancak bireylerinin büyük bir bölümü kamu siyasasının belirli konularında, birbiriyle yarışan çeşitli adaylardan hangilerine karar alma yetkisinin verileceğini belirleyen seçimlerde oy kullanabilme yeteneğine sahipse ve düzenli olarak oy kullanıyorsa temsili demokrasiyi işletebilir. Böylece bir toplum, ekonomisini, bireylerin kendi zenginliklerini en çoğa çıkartabilmek için birikimlerini nasıl kullanacaklarını özgürce kararlaştırabildikleri durumda kapitalizme göre işletiliyor sayılabilir. Bir toplumu, dizini oluşturan “kalem”lerin -yani dizgedeki bileşenlerin- istatistiksel dağılımına göre nitelendiriyoruz. Toplumun, davranışsal açıdan düşünüldüğünde-açıklığa kavuşturulması gereken daha pek çok nokta var; ama şu durumla bile kişisel davranışla toplu davranış arasında bağıntılar kurmak, bireylerle kurumlar arasında karşılıklı etkileşim sağlamak, kümelerle dizgeleri bağdaştırmak için tutarlı çabalar gösterilebilir.

Bu makale buradan kalkarak, kitle iletişim araçlarının nasıl olup da **yalnızca** çağdaş ve hızla çağdaşlaşan toplumlarda etkin bir biçimde işlediğini kanıtlamaya çalışacak. Bu durumun böyle olduğunu deneysel olarak biliyoruz. Burada, kitle iletişim dizgeleriyle toplumsal dizgelerin düzenli bir biçimde birlikte yürüdükleri, çünkü belirli bir tarihsel anlamda birlikte yürümek **zorunda** oldukları düşüncesini daha da geliştirmek istiyoruz (2).

(2) İbid., s. 438. Ayrıca bkz.: Daniel Lerner, «Communication Systems and Social Systems,» Behavioral Science, Vol. 2, No. 4, October 1957; Gabriel A. Almond and James S. Coleman, **The Politics of the Developing Areas**, Princeton, Princeton University Press, 1960, s. 536; Lucian W. Pye, **Politics, Personality, and Nation Building**, New Haven, Yale University Press, 1962, s. 15.

I. Kabaran Düş Kırıklıklarının Yol Açtığı Yeni Devrim

Bu düşünceler, son on yıl süresince kalkınan bölgelerle ilgili olarak sürdürdüğümüz çalışmalardan kaynaklanıyor. Geri bölgelerin de iyi toplumsal koşullara kavuşmalarını öngörenlerin kestirimlerini ve varsayımlarını boşa çıkartan bu on yıllık süreç hiç de düz ve çalkantısız sayılamaz. En büyük yanlışlardan biri, belirli bir girdinin (yatırım sermayesi, sanayi kuruluşları, tarımsal yöntemler, girişimcilerin eğitimi, ya da analizcilerin yeğlediği bir başka “temel etken”) sağlanmasıyla bir çağdaşlaşma sürecinin az-çok kendiliğinden gelişeceği varsayımdır. Bu kitabı derleyenin de “Giriş”te çok yerinde olarak belirttiği gibi, “Eski sömürge halklarının çağdaş bir ulus olma konusunda karşılaştıkları ilk düş kırıklıklarıyla birlikte ‘kendiliğinden’liğe duyulan inanç da ortadan kalktı.”

Bu acı deney, bizim için ve özellikle son on yılın yenilgilerinden ders alıp önümüzdeki on yılda daha ılımlı başarılar kazanmak isteyenlerimiz için yeni ve dikkatle gözden geçirilmesi gereken bir olgu. 1950’ler, iktisadî kalkınma tasarımlarının dünyanın dört bir köşesinde yaygınlaşmasına tanık oldu. Bu dirilen kültürler, yeni doğan uluslar ve yeni kurulan devletler süreci, büyük ölçüde “yükselen beklentiler devrimi” olarak tanımlanıyordu. Dünyanın geri kalmış, çoksul bölgelerinde yaşayan halklar, birdenbire, kendileri için daha iyi bir yaşamın olanaklı olduğu duygusuna kapıldılar. Halkları, ilerlemenin içkinliğine, yeni, kimi zaman da binlerce yıllık umutlarının gerçekleşebilirliğine inandıran önderler çıktı ortaya. Yüzlerce yıldan beri umutsuzluk ve durgunluk içinde yaşamış halklar arasında son on yıl içinde büyük bir beklentiler, özlemler, tutkular, beklemler dalgası gelişti. Bu duygular, değişmeyen görevi “anlamak” olanlarımızca da paylaşılıyordu.

Önümüzdeki on yılla ilgili düşüncelerimizin niteliği ise, anlamlı bir farklılık gösteriyor. Az gelişmiş dünyada beklentilerin yaygınlaşması sürüp giderken, fazla büyümeyi anlayıp programlayan bizler, ilerleme yöntemlerini bulmanın çok zor olduğunu, özlemlerin doğdukları gibi kolayca doyurulamadığını öğrendik. 1960 lar köklü bir karşı-oluşuma tanık olabilir: Yükselen düş kırıklıkları devrimi ve son deneyimlerimiz hızlı büyümenin sınırlarını açıkça gösterdiği için, artık gözlemciler umudu bir yana bırakıp sağgörüyle davranmak zorundalar. Hızlı değişim evresinden geçen toplumlarda dengenin (kararlılığın) sürdürülmesi sık sık üzerinde

durulan bir konu. Sorumlu kişiler, şimdilerde ılımlı bir yaklaşımla ideolojiden çok kuramın, dogmalardan çok verilerin yol göstericiliğine güvenmekteler. Çağdaşlaşma sürecinin gizlerine dizgesel araştırmalarla yaklaşan yeni bir dönem başlamıştır. İçten içe kaynayan bir bölge, toplumsal araştırma için çağdaşlaşma dediğimiz sürecin kuramsal açıdan sağlam, deneysel verilere dayanan bir açıklama gereksinmesini karşılayacak bulunmaz bir fırsattır. Hiç kuşkusuz bu durumun ayrı özellikleri vardır. Ne var ki, toplumsal araştırmamızı bu sürecin ekonomik büyümeyle hızlı toplumsal değişimi birlikte yürütmeye çalışan öteki bölgelerce de paylaşılan boyutları üzerinde yoğunlaştırırsak bu özellikler genellemelere dönüştürülebilir. Bu süreçte yerine getirilmesi gereken siyasal işlev, bu hızlı değişimler üzerinde sürekli bir denetim sağlayabilmek, başka deyişle devingen bir dengede başı çekebilmektir.

Burada, bütün gelişme süreçlerinin karşısına çıkan iki sorun kümesi var: Devinim ve kararlılık. Devinim deyince toplumsal devingenliğe ilişkin sorunları, kararlılık deyince de toplumsal dengeye ilişkin sorunları anlıyoruz. Devinim, toplumsal değişim aracıdır. Ancak bireyler dünya üzerindeki yerlerini, toplumsal konumlarını, kendilerini algılayış biçimlerini değiştirebilirlerse toplumsal değişim gerçekleşebilir. Bu anlamda toplumsal değişme, bireylerin kazandıkları devingenliklerin toplamıdır. (Daha dar anlamda toplumsal denge, ilerde göreceğimiz gibi, bireysel devingenlikle kuramsal kararlılığın birbirine oranı sayılabilir.)

Çağdaş katılım toplumunun oluşması için, fiziksel, toplumsal ve ruhsal devingenlik gibi bellibaşlı devingenlik türleri arasında dizgesel ilişkiler olması gerektiği açıkça gösterilmiştir. Bunların sıralanmasına ve hangi aşamalardan geçtiklerine gelince: Bu konuda kapsamlı bir model oluşturabilecek veri olarak elimizde yalnızca Batı deneyi var. Batı dünyasındaki devingenlik, tarihsel açıdan yüzyılları kapsayan çeşitli aşamalardan geçmiştir. İlk aşama, **coğrafi** devingenliktir. İnsanoğlu baba toprağından kopartılmıştır. Keşifler çağı yeni dünyalar açmış, göçler çağı da bu dünyaları doğal çevrelerinden kopartılmış insanlarla doldurmuştur. İkinci aşama, **toplumsal** devingenlik aşamasıdır. Doğup büyüdüğü topraktan bir kez uzaklaşan insanoğlu, doğup büyüdüğü statüden de kurtulmaya çabalamıştır. Yurdundan edilen insan, artık babasının gölgesi olmak, daha doğduğu gün kendisine biçilen toplumsal

rolü sürdürmek zorunda değildir. Tersine, dünyadaki yerini değiştirdiği gibi, toplumdaki yerini de değiştirmeye çabalamaktadır.

Üçüncü aşama ruhsal devingenlik olmuştur. Doğduğu topraktan ve statüden uzaklaşan insan, son olarak doğal kimliğini de değiştirmek gereğini duymuştur. Artık babasının gölgesi olmadığına göre, gerçek yaşamdaki durumuna uyan bir kişilik geliştirmek zorundadır. Baba evini ve atalarından devraldığı toplumsal orunu (ve böylece yerini ve rolünü) değiştirdiği için kendisini de yeni durumuna uygun bir biçimde değiştirmesi gerekmektedir. Ruhsal devingenliğin kazanılması ve yayılması modern tarihin en büyük, hatta büyük dünya dinlerinin doğup yayılmalarından bu yana görülen en kapsamlı kişilikbilimsel (**characterological**) dönüşümü sayılabilir. Bu, hızlı toplumsal değişim aracılığıyla hızlı ekonomik büyümeyi sağlamayı planlayan herkesin kavraması gereken en temel beşerî etkidir. Çünkü -başka bir yazımızda **empati** dediğimiz- bu **psşik** devingenlik, birey olarak insanların kendilerini, toplumsal değişimin kendi ayakları üzerinde yürümesini sağlamaya yetecek bir genişlikte ve derinlikte dönüştürmelerini sağlayan düzenektir (3).

Prof. Pye'nin kısa bir süre önce artık geçerliliğini yitirdiğini ileri sürdüğü "kendiliğindenlik"e inanmamızı sağlayan bu Batı deneyi idi. Biz yeterli yatırım ve eğitim gibi koşulları yerine getiren her toplumda empatinin doğabileceğini ve devingenliğin hızlandırılabileceğini... ve daha iyi bir topluma ergeç ulaşılabilceğini varsaymıştık. Fakat iyi topluma ancak ilerde, her aşamada ona ulaşmak için bir adım daha atılırsa ulaşılabilir, çünkü kalkınmada uzun vade, bir kısa vadeler dizisinden başka birşey olamaz. Buradan da, kararlılığın temel oluşuna geliyoruz. Son on yıl, bize şunu gösterdi: Devingenlik, hızlı toplumsal değişim için mutlaka gerekli olmakla birlikte, yeterli değildir. Devingenlik büyümenin gerek-koşuludur ama yeter-koşulu değildir. Devingenlik, "daha iyi bir şeyler"e yönelik bir **arama** olduğuna göre, bir şeyler bulmakla da dengelenmelidir, -tıpkı istemle sunumun dengelenmesinde olduğu gibi-. Kabaran düş kırıklıklarının yol açtığı yeni devrimin kökeninde yatan da, pek çok toplumun psşik sunu/istem dengesini bu türlü kuramamasıdır.

(3) Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society*, s. 43. Ayrıca K. Gompertz, «The Relation of Emphaty to Effective Communication,» *Journalism Quarterly*, XXXVII, Autumn 1960, ss. 533-546.

II. Beklenti/Gerçekleşim Oranı

Halkın istediğinden daha yavaş kalkınan ülkelerde düş kırıklıklarının yaygınlaşması, gerçekleşenle özlenen arasındaki dengesizliğin sonucu olarak görülebilir. Daha yalın bir deyişle, eğer bir toplumda çoğunluk, alabileceğinden çok daha fazlasını istiyorsa, bu devrim ortaya çıkmaktadır. Beklenti/Gerçekleşim oranındaki bu dengesizlik, başarı/özlem bağlamında yoğun bir biçimde incelenmiştir. Burada incelemeyi önerdiğimiz ilişki (William James'ın yalın bir bağlantısından uyarladığımız (4)) şu denklemle anlatılabilir:

$$\text{Doyum} = \frac{\text{Başarı}}{\text{Özlem}}$$

Bu bağıntı bizi şu önerme konusunda dikkatli olmaya çağırıyor: Bireyin doyum düzeyi, her zaman, yaşamının herhangi bir anında istedikleriyle elde ettikleri, kısacası özlemleriyle başarıları arasındaki orandır. Pek başarılı olmayan biri, eğer özlemleri de aynı oranda sınırlıysa, doyumuna ulaşabilir. Çok başarılı biri de, eğer özlemleri çok daha büyükse, yine de doyumsuz kalabilir. İlerde göstereceğimiz gibi, görelî kayıplar, bireyler ve kümeler arasında doyum konusunda etkin bir ölçüdür.

Kabaran düş kırıklıklarıyla başı sıkıntıda olan yörelerin en belirgin niteliği, bu oranın ciddi bir biçimde bozulmuş olmasıdır. Bu durumlarda payda, tipik bir biçimde pay'dan çok daha büyük bir hızla büyümekte; başka deyişle özlemler başarıyı öylesine geride bırakmaktadırlar ki, pek çok insan, amaçlarına doğru ilerliyor olsalar bile istediklerinden daha az elde ettikleri için doyumsuzluk çekmektedirler. Giderek bazı toplumlarda özlemler, bir bütün olarak toplumun ulaştığı anlamlı başarıları geçersiz kılacak kadar büyük bir hızla artmaktadır. Nasıl oluyor da, beklenti/gerçekleşim oranında böyle bir dengesizlik ortaya çıkıyor? Bu nasıl önlenbilir ya da giderilebilir? Kısacası, özlem ve başarı düzenlerini ve bunların oranını etkileyen toplumsal kurumlar nelerdir? Toplumsal değişimin aracı (veya ayakbağı) işlevini gören belli başlı altı kurum var: Ekonomi, polis, aile, topluluk, okul, haberleşme. Bunlardan ilk beşine kısaca değinebiliriz. Eğer ekonomi beklentilerle gerçekleştirmeler arasında dengeyi sürdürmek için gerekli olanak-

(4) William James, *Psychology: Briefer Course*, New York, Holt, 1923, s. 187.

ların tümünü sağlayabilirse, (eğer halkın istediği herşey sağlanarak beklenti/gerçekleşim oranı dengelenbilirse) o zaman düş kırıklığı diye bir sorun da olmaz. Herkes mutludur. Bunun gibi, başgösteren düş kırıklıkları sadece polis yöntemleriyle bastırılırsa, o zaman da (en azından toplumsal araştırma açısından) bir sorun yok demektir. Fazla-başarı, ya da özlem-sizlik durumlarında da toplumsal araştırmanın yapacağı birşey yoktur. Zenginliğin özlemleri aştığı; tutkuların şiddetle bastırılıp kısıtlandığı durumlarda toplumsal araştırmaya gerek yoktur. Ne var ki, bizi ilgilendiren geçiş toplumlarının çoğunda durum böyle değildir.

Daha karmaşık bir toplumsal değişim aracı da ailedir. Kalkınan ülkelerde aile tutuculuğun ve değişimi engellemenin aracıdır. Ne var ki, aile aynı zamanda bir denge aracıdır. Devingenliğin geleneksel aile bağlarını ne oranda parçaladığına bağlı olarak (ki ben bu oranın yüksek olduğuna inanıyorum) bu durum çağdaşlaşma sürecinin yapısal aksaklıklarından biridir. Hızlı değişim koşullarında dengeyi sağlamak isteyenlerin karşılaştığı büyük sorunlardan biri de geleneksel aile bağlarına dayanan kararlılığın hangi yöntemlerle "ikame edileceği" sorunudur.

Bunun gibi, topluluk da dengeli büyümeyi kolaylaştıran ya da zorlaştıran bir güçtür. Burada yük, çağdaşlaşmadan yana olan kişilerin omuzlarındadır. Bu tür kişiler çıkar ve direnirse, topluluklar, çağdaşlaşmanın amaçlarına olumlu yönde katkıda bulunan araçlar olmaktadır. Tersine, etkin çağdaşlaşma yanlılarının olmadığı durumlarda, her geçiş toplumunda görülen karşıtlar ve ilgisizler ortaklığı oluşmakta ve bunlar büyümeyi engelleyip, dengeyi büsbütün altüst etmektedirler. Çağdaşlaşma koşullarında okullar, toplumsal değişme için gerekli araçlardır. Yeni ve çağdaş, istenebilir ve elde edilebilir şeyler öğretmek zorundadırlar, çünkü ellerinde desteklenmeye değer başka bir izlenince yoktur. Hiç kuşkusuz, değişik okulların yetiştirdiği "çağdaşlaştırıcılar" ve bunların çağdaşlaşmaya katkıları arasında önemli ayrımlar vardır. Çok önemli olmalarına karşın, okulları burada daha fazla tartışmaya-çağız, çünkü -bizim çağdaşlaşma modelimizde- okulların kurumsal rolleri ve davranışsal işlevleri, iletişim süreci çerçevesinde bir tür kitle iletişim aracı olarak ele alınabilir.

Son olarak, toplumsal değişimin önemli bir aracı da kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları, halkın kafası ve yüreği aracılığıyla geçiş toplumlarının psiko-politik yaşamına köklü gir-

diler sağlamaktadırlar. Çağdaşlaşmanın iletişim boyutunu algılayabilmek için, üç önermeyi enine boyuna düşünmek zorundayız:

1) Kitle iletişim araçları halka yeni özlemler aşlamaktadır ve empatik bireysel imgelem hızla (görünüşe bakılırsa logaritmik olarak (5)) toplumsal başarıların ötesine geçmekte, bu da düş kırıklığı dediğimiz doyumsuzluğa yol açmaktadır.

2) Düş kırıklığının artık görülen tehlikelerine karşın, kitle iletişim araçları dünyanın dört bir yöresinde hızla yayılmaktadır.

3) Doyumun en çoğa çıkartılması olarak düşünülen çağdaşlaşma, ancak ve ancak aydınlatıcı bir iletişim kuramı ve uygulaması yürürlüğe konabilirse başarıya ulaşabilir.

Birinci önerme konusunda şimdiye kadar öyle çok şey yazdım ki, bu yazıda yalnızca sonuçları kullanacağım. İlgilenen okuyucular gerek benim, gerekse başkalarının bu konuda yayınlanmış çalışmalarına bakabilirler (6). İkinci önermeyle ilgili olarak da, kitle iletişim araçlarının bütün dünyada nasıl amansız ve tek yanlı bir biçimde yayıldığını, bir iletişim dizgesine ulaşan herhangi bir toplumun daha sonra tekrar sözlü iletişim dizgesine dönmediğini gösteren çalışmalar yayınladım (7). Bu bölümün, bundan sonraki kesiminde, bunun **neden** böyle olduğunu açıklamaya çalışacağım. Daha sonra iletişim kuramı ve uygulamasıyla ilgili üçüncü ve canalcı önermeye döneceğiz.

III. Kitle İletişim Araçları Neden ve Nasıl Yayıldı?

Eğer kitle iletişim araçlarının çağdaşlaşma ve demokratik gelişme üzerinde (bu dileklerin gerçekleşmesini kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı yönde) anlamlı bir etkisi olacaksa, bunun ilk koşulu kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıdır. Eğer kitle iletişim araçları yaygınlaşmıyorsa, o zaman tartışmamızı gerektirecek bir sorun da yok demektir. Bu yüzden, soruyu şöyle koyuyoruz: Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasını belirleyen koşullar nelerdir?

Önemli bir koşul, ekonomiktir: Bir ülkede ekonomik kalkınma düzeyi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşp yaygınlaşmamasını

(5) Temel kuramımda yaptığım bu ayarlamayı öğrencim Howard Rosenthal'a borçluyum. Onun «A Statistical Approach to Comparative Politics» (M.I.T. CENIS document number C/62-9, 1962) adlı çalışmasına bkz.

(6) Dipnot 2'ye bkz.

(7) Bkz.: Daniel Lerner, «Communication Systems and Social Systems.»

belirler. Bütün endüstrileşmiş ülkeler kitle iletişim dizgeleri üretirler. Endüstrileşmemiş bir ülke kitle iletişim dizgeleri üretemez. Bizi burada ilgilendiren, bu uç durumların arasında kalan bir dizi örnektir; kısacası gelişme yolundaki uluslardır. Burada genel kural, kitle iletişim araçlarının, endüstrinin kapasitesinin büyüme düzeyiyle doğru orantılı ve tekdüze bir ilişki içinde olmasıdır. Bu kural genel olarak kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasının çağdaşlaşmayı kolaylaştırdığı durumlarda, yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının çağdaşlaşmayı zorlaştırması (ya da daha doğrusu “saptırması”) beklenebilir. Bu yalın kural, neden burada ileri sürüldüğü kadar güçlü olsun?

Eğer haberi bir mal olarak düşünürsek, bunun nedeni çok açıktır. Haber de, diğer mallar gibi üretilir, dağıtılır ve tüketilir. Bu da haberi piyasa kurallarının kapsamına sokar. İlgi çekici bir biçimde sunu/istem düzeneği işlemeye başlar. Bunun anlamı şudur: Bir iletişim alt-dizgesinin [bütün] toplumsal dizge içersindeki işleyişini değerlendirebilmek için, bütün ekonomik sürecin etkin bir biçimde işlemesini sağlayan koşulların -üretim kapasitesinin ve tüketim kapasitesinin- gözönünde tutulması (hatta işe bu noktadan başlanması) gereklidir. Bunların her birine kısaca değineceğiz. Tartışmamız için gerekli nesnel verileri çağdaş Batı uluslarının piyasa ekonomisi modelinden alacağız. Bu ülkeler, tarihsel olarak kitle iletişim araçlarının ilk yayıldığı, özel kesim tarafından geliştirildiği ve bugün de gerek üretim gerek tüketim açısından en yüksek düzeye ulaştığı ülkelerdir. Bugün dünyanın dört bir tarafında kitle iletişim araçlarının içinde bulunduğu duruma ters düşmek istemeyen her çalışma, kitle iletişim araçlarının Komünist ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde aldığı farklı biçimi de açıklamak zorundadır. Sovyet sistemi, sunu/istem kuralı açısından özellikle ilgi çekici bir sapma göstermekte, başka deyişle toplumsal bir malla ilgili sunu/istem piyasa dışından belirlenmektedir. Hindistan ve Mısır gibi gelişmekte olan bazı ülkelerde olup bitenler, henüz bir “dizge” oluşturabilmiş değillerse de, haber iletişiminde çağdaş Batı’nın tarihsel evriminden anlamlı farklılıklar gösteren yeni yolların da bulunabileceği konusunda bizi uyarmaktadır. Onun için tartışmamızı, bir ülkenin kapitalist, komünist ya da bağlantısız olması gibi ulamlar çerçevesinde sürdüreceğiz. Bu ulamlar, kitle iletişim araçlarının işleyişine **uygulanmalıdır**.

Üretim Kapasitesi

Bir üretim kapasitesi gereklidir. İdeolojisi ister Hamiltoniyen, ister Stalinist, ister Gandiyen olsun, hiçbir ülke kitle iletişimi için gerekli fizik kuruluşları gerçekleştirip sürdürebilecek ekonomik güce ulaşmadan kitle iletişim araçlarıyla haber (bilgi) üretemez. Kitle iletişim ürünleri üretebilmek için gerekli şeyleri içeren basit bir liste yaptım. Bu liste, ne kesin, ne de eksiksizdir. Yalnızca kitle iletişim araçları yoluyla haber üretmek için geçmişte ve günümüzde nelerin gerekli olduğunu göstermektedir. Ekonomik bakımdan en kârlı biçimde haber üretmek sözkonusu olduğunda bu liste çok daha karmaşık bir duruma getirilebilir. Ama gelişmekte olan ülkelerin şimdilik böyle bir kaygıları yok. Bu ülkeler için bu basit liste yeterlidir:

ÜRETİM KAPASİTESİ

- I. KURULUŞ : Yapılar
Gereçler (enerji, ışık, su)
Ortamlar (Stüdyolar, ışıklar, daireler)
- II. DONATIM : Kitaplar (linotip)
Gazeteler (rotatif)
Dergiler (rotogravür)
Filmler (ham film, çekici)
Radyo (Amplifikatör, transistör)
Televizyon (lamba)
(Gelecekte: Uydular)
- III. İNSANGÜCÜ : Üreticiler (muhabirler, metin yazarları, çeşitlemeciler)
Sunucular (Oyuncular, basımcılar, “tertip”)
Yöneticiler (Editörler, yayımcılar, yapımcılar, yönetmenler)

Kitle iletişim araçlarıyla haber üretmek için gerekli olan şeyler kuruluş, donatım, insangücü olmak üzere üç kümede toplanmıştır. Bu üç küme ve her küme içinde sayılanlar karmaşıklık oranlarına göre sıralanmışlardır. Ekonomik kapasitedeki artışı gösteren bir biçimde de sıralanabilirlerdi. Bu durumda ABD açısından

dan “Kuruluş”tan söz etmek gereksiz olabilir. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde kitle iletişim araçlarının yaygınlaştırılması için gösterilen çabalar, bu listede yer alan yalnızca üç küme yüzünden tökezlemiştir ve tökezlemeye devam etmektedir.

Yapılar bile büyük bir engeldir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde köylerin, kasabaların ve küçük kentlerin büyük bir çoğunluğunda bu işe uygun yapı yoktur. Yalnızca bu nedenle iletişim araçları ancak başkentlerde gelişebilmektedir. Fakat Tahran gibi bir başkentte bile, gördüğümüz gibi, normal uzunlukta film üretilip tüketmeye elverişli -uygun büyüklükte ve biçimde- yeterince yapı yoktur. Kitle iletişim araçlarının yerleştirileceği yapılarda, elektrik, aydınlatma, su gibi hizmetlerin olması gereklidir. Uluslararası haber ajanslarından gelen binlerce haberi almak için gerekli elektronik donatımı bir kenara bırakın, etkin telefon haberleşmesi bile sağlanamıyorsa, Abadan’daki petrol rafinerisiyle, Şah’ın yazlık ve kışlık saraylarıyla ve diğer başkentlerle düzenli telefon bağlantıları yoksa, Tahran’daki bir gazete nasıl etkin bir biçimde işleyebilir? Hangimiz hızla kalkınan bir ülkede telefon görüşmesi yapmak istediğinde insanı çileden çıkartan deneyimler yaşamamıştır? Hangimiz yetersizlikler yüzünden kitle iletişim araçlarının bu ülkelerde nasıl etkisiz kaldığına tanık olmamıştır? Tahran’daki otuz altı film şirketinden yalnızca birinin stüdyoları vardı: Yalnızca bu şirket, normal uzunlukta bir film yapmayı becerebilmişti.

Kitle iletişim araçlarının gerektirdiği donatım türleri pek çok, karmaşık ve pahalı şeylerdir. Belli başlı kitle iletişim araçlarını evrim sıralarına göre dizdim. Bu liste, aynı zamanda, en gelişmiş biçimleriyle bu kitle iletişim araçlarının gerektirdiği donanımları da göstermektedir. Böylece kitap basım endüstrisi basit bir linotip makinasından kalkarak gelişmiştir. Daha ileri bir teknolojik adım, rotatif, günlük gazetelerin yığınsal dağıtımına olanak vermiştir. Rotogravür aygıtları resimli aylık ve haftalık dergilerin ucuz bir biçimde milyonlarca nüsha basılmasını sağlayıncaya kadar bu tür dergiler seçkin iletişim araçları idiler. Bunun gibi, çağımızda, sinemanın, radyonun ve televizyonun endüstri olarak hızla gelişmeleri Amerikan endüstrisinin bu tür kitle iletişim araçlarının gerektirdiği mekanik ve elektronik aygıtları çok ucuz bir biçimde üretebilmesinin sonucudur. Günümüzün iletişim devrimi herşeyden önce teknolojik bir devrimdir. Çağımızda haberleşme uydularının,

dünyanın pek çok ülkesinde kitle iletişim dizgelerinin etkin bir biçimde işleminde kullanılan standart araçlar olacağı söz götürmez.

Herhangi bir ülkenin ekonomik düzeyi aynı zamanda eğitilmiş insangücünün niteliğine ve niceliğine de bağlıdır. Özellikle kitle iletişim araçları endüstrisinde üretim kapasitesi iletişimci kadroların (hemen üretime geçebilmek için gerekli becerileri kazanmış eğitilmiş insangücünün) olup olmamasına bağlıdır. En başta gerekli olan, (ister günlük bir gazetenin haber sütunu, ister haftalık bir dergi yazısı, ister radyo için bir izlençe metni, isterse bir film veya TV senaryosu sözkonusu olsun) ilk nüshayı hazırlamak için gerekli olan becerilerdir. Bütün büyük gazetelerin sayfalarını dolduran konuların çeşitliliğini şöyle bir düşünün: Bu sayıyı hazırlamak için ne kadar birbirinden farklı beğeniler, beceriler, ilgiler gereklidir. Bir romancının, çok seyrek olarak kendi romanını filme uyarlamak için en uygun adam olduğunu bir düşünün. Bu işi üstlenen kişinin yaratıcı yetenekleri belki daha az gelişmiştir ama senaryoculuk yönünden daha beceriklidir. Bu sayıyı tüketiciye sunmak için gerekli çeşitli becerileri düşünün. Söz konusu işi sunucular (sözlü) ve basımcılar (yazılı) üstlenmiştir. Ama bu işi yürütenlerin, aşırı derecede uzmanlık isteyen işlerini bir düşünün. Günlük gazete, radyo istasyonu veya film şirketi türünden kapsamlı girişimleri etkin bir biçimde yürütebilmek için eğitilmiş işletmeciler kadrolar da gereklidir. Bunlar, kitle iletişim araçları endüstrisinin temel taşları olan yayın yönetmenleridir, yayımcılardır, yapımcılardır, yönetmenlerdir. Böyle çok sayıda birbirinden farklı kişiler olmazsa, kitle iletişiminde üretim gerçekleştirilemez.

En iyi tanıdığımız kalkınan ülkeleri bu açıdan değerlendirecek olursak, anılan koşulların kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması yaygınlaşmamasında belirleyici bir rol oynayacağını görürüz. Daha sonra, temel sorunu [kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasının çağdaşlaşmayı kolaylaştırması ya da zorlaştırması sorunu] düşünürken bir başka koşulu da göz önüne almak zorundayız: Tüketim kapasitesi.

Tüketim Kapasitesi

Bir ülkede kitle iletişim ürünlerinin yaygınlaşması ve bu yaygınlaşmanın hızı üç etkene bağlıdır: Para, okuryazarlık, dürtü.

İnsanın bir radyo, bir sinema bileti, bir gazete alabilmesi için parasının olması gerekir. Eğer bir gazetenin fiyatıyla bir somun ekmeğın fiyatı aynıysa ve o kişi sürekli para sıkıntısı çekiyorsa, o zaman o kişinin gazete alma olasılığı sürekli düşüyor demektir. Yine böylesine basit olarak, ancak okuması yazması olan kişi bir gazete, bir kitap, bir dergi **okuyabilir** ve ancak bu yönde bir dürtü varsa okumak isteyebilir. Bu yüzden kitle iletişim araçları, ancak toplumdaki bireylerin parası, okuyup yazması, tüketim dürtüsü varsa gelişebilir. Ne var ki, bu üç etkeni ayrı ayrı birbirleriyle ilişkileri açısından irdeleyen daha karmaşık bir toplumbilim de vardır. Kitle iletişim araçlarının, her ekonominin parasal kesiminde gelişmiş olması, bir raslantı değildir. Taşra gazetelerinin, çiftçilerin ve zenaatkârların ürünleriyle değiş-tokuş edildiği dönem, taşradaki gazete yönetmenlerinin duygusal bir biçimde abarttıkları kısa ve geçici bir aşamaydı. Kitle iletişimi, ilişkilere paranın egemen olduğu kesimlerde gelişmiştir, çünkü bunlar her ekonominin özellikle en çağdaş kesimleridir. Çağdaşlaşmanın ölçüsü ve aracı olarak kitle iletişim araçları, bütün diğer çağdaş üretim ve tüketim örüntülerinin gelişmekte olduğu kesimlerde serpilip gelişmek **zorundaydı**, yoksa güdükleşip kalırdı.

Para ekonomisinin etkin bir işleyişe kavuşması, milyonlarca insanın düşünce ve yaşam biçimlerinin dönüştürülmesinden sonra gerçekleşmiştir. Tarihsel olarak “para duygusu”, her toplumda sonradan kazanılmış bir özelliktir. Toplumun takası bırakıp paralı ekonomiye geçişi sırasında pek çok insan bu duyguyu edinmek zorundadır. Sözgelimi, Profesör H.A.R. Gibb’in geleneksel Anadolu köylülüğü konusunda söylediklerini düşününüz: “**Reayada** kazanç düşüncesinin hemen hiç gelişmediğini, bunların, topraklarını en az çabayla ve pek az bilgiyle işlediklerini düşünebiliriz.” (8)

Kazanç, çaba, bilgi... bunlar tartışılması gereken derin konular. Çağdaş Türkiye’de takastan paraya geçişle birlikte yaşanan kimlik dönüşümünü gerçekten kavrayabilmek için bu çok kapsamlı kavramları tarihsel anlamlarıyla ele almak zorundayız. Yüzerce yıldan beri çağdaş katılımcı Batı toplumunda kişisel davranışları yönlendiren kazanç, çaba, bilgi gibi duygulardan o zamana kadar yoksun ve bu tür şeylere ilgisiz bir toplum, bir kuşak içinde

(8) Hamilton A. R. Gibb and H. Bowen, *Islamic Society and the West*, London, Oxford University Press, 1950, Vol. I, Part I, s. 244.

bu duyguları edinmiştir. Para, çağdaş yaşamın vazgeçilmez gereklerinden biri olduğu gibi, kişi başına düşen ulusal geliri yükseltmek de çağdaş toplumların en büyük hedeflerinden biridir. Kalkınan ülkelerin siyasal ve toplumbilimsel sorunlarıyla ekonomik sorunları burada birbirine karışmaktadır. Uzun bir süreden beri yoksulluğun kısır döngüsüne paçalarını kaptırmış olan ekonomilerin bu çemberi kırıp (mal ve hizmet üretimi sürekli artan) çağdaş endüstri sistemine geçmeleri pek kolay değildir. Bu durum, kalkınan ulusların, yaşamın güzelliklerine karşı doğuştan ve kaçınılmaz bir hoşnutsuzluk besledikleri anlamına gelmez. Tersine, daha önce olmayan tutkuları uyandırıp sonra da bunları doyuracak araçları sağlaması gereken -Batı'da yüzlerce yıl içinde oluşmuş- iletişim sürecinin zorlukla işlediğini gösterir. Ekonomik kalkınma sorunlarıyla ilgilenen Batılılar, ilk adım atıldıktan sonra, isteklerle kolaylıkların yeni uluslarda da aynı biçimde işlediğini ancak son zamanlarda anlayabilmişlerdir.

Böylece kitle iletişim ürünlerinin tüketimi ekonomik bir işlemdir ama aynı zamanda toplumbilimsel, ruhbilimsel (Psikolojik) ve siyasal birçok işlevleri de yerine getirir. Okur yazarlık, kitle iletişim ürünleri tüketimi için gerekli teknik bir zorunluluktur. Ama bir kez edinilen okuryazarlık, yaşamın her boyutunda çağdaşlaşmayı hızlandıran bir etken olmaktadır. Hatta okuryazarlık, bütün çağdaşlaşma zincirinin kökeninde yatan temel kişisel becerilerden biridir. Okuryazarlık, kişilere, yalın okuma becerisi dışında bazı şeyler de kazandırmaktadır. Profesör Becker, yazılı dilin ilk olarak kişiyi "kişilik-üstü" bellekle donattığını söylüyor (9). Profesör Innis de tarihsel açıdan "insanın gücü ve etkinliği, yazılı kayıtların artan kullanımıyla doğru orantılı olarak olağanüstü genişlemiştir" diye yazıyor (10). Doğrudan doğruya dil üzerinde kazanılan denetim gücü, insanların karşılıklı ilişkiler dünyasına girmelerini sağlamakta ve onlara bu dünyayla başa çıkabilmeleri için gerekli olan karmaşık empati düzeneğini nasıl kullanabileceklerini öğretmektedir. Bu, ileti üretimini hızlandıran ileti tüketicileri sağlamakta ve böylece çağdaşlaşma açısından ne tür sonuçlar doğurduğuna yukarıda değindiğimiz karşılıklı ilişkiler harekete geçmektedir. Bizim incelediğimiz her ülkede iletişim sürecine katılmanın

(9) Carl L. Becker, *Progress and Power*, Stanford, Stanford University Press, 1936.

(10) Harold Adams Innis, *Empire and Communications*, Oxford, Clarendon Press, 1950, s. 11.

merkezcil bir eğilim göstermesinin nedeni budur. Gazete okuyanlar, aynı zamanda en çok film izleyen, radyo dinleyen ve diğer kitle iletişim ürünlerini tüketenler olmaktadır. Ortadoğu ülkelerinde okuma yazma bilmeyen kişiler, okuryazar vatandaşlarından söz ederken, “Onlar başka bir dünyada yaşıyor” derler. Böylece okuryazarlık, ruhsal devingenliği sağlayan toplumbilimsel bir eksen, çağdaş insanın dağınık gündelik yaşamını tutarlı bir katılım çizgisinde birleştiren, herkesin paylaştığı bir beceri olmaktadır. Bu anlamda okuryazarlık, devingenliğin de ön koşuludur. Okuma yazma bilen kişiler, kitle iletişim araçlarının görsel-işitsel ürünlerinden de daha çok tüketmekte (ünlü “merkezcil etki”) ve toplumlarının çağdaşlaşma etkinliklerine daha yoğun bir biçimde katılmaktadırlar. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan, okuma yazma bilmeyen ve dünyadan soyutlanmış köylüleri, hayvan yetiştiricilerini harekete geçirmek için onlara yaşamın daha güzel yönleri konusunda bazı ipuçları vermek gerekir. Burada gerekli olan, almaşıklarla ilgili imgelem gücünü artırmak ve bu almaşıkları karşılayacak kurumsal araçları geliştirmektir. Burada, bütün insanların Batı toplumunun bildiklerini öğrenmelerini önermiyoruz. Söylediğimiz kısaca şu: Yoksulluk kısır döngüsünü kırmak isteyen insanlar, başkalarının nasıl bir yaşam biçimi geliştirdiklerini bilmek zorundadırlar. Daha sonra, bunlardan hangilerini benimseyecekleri, neleri alıp neleri yadsıyacakları kendi bilecekleri bir iştir. Bireyin bu aşamada akla uygun karar verme yeteneğini kazanıp kazanamaması, kişisel ve toplumsal yaşamının her kesiminde yüzyüze olduğu çağdaşlaşma sürecine katılma oranına bağlıdır. Bu, en son olarak siyasal katılım alanında sınanır.

Kitle İletişimi ve Siyasal Demokrasi

Tarihsel açıdan demokratik yönetime geçiş epey yenidir ve bu yönetim biçimi katılımcı toplum kurumunun en son aşaması gibi görünmektedir. Düzenli bir gelişme sağlayıp ileri derecede çağdaşlaşmış ülkelerde okuryazar bireyler, gazete okuyucusu, peşin para kullanan tüketici ve seçmen olma eğilimindedirler.

Kitle iletişim araçları halka yeni ve garip durumlar sunup, aralarında seçim yapabileceği bir dizi görüş geliştirerek bu tür bir katılım öğretmektedirler. Bazı insanlar da, diğerlerinden daha iyi öğrenmektedirler. Aradaki farklılık, onların empati konusundaki becerilerini yansıtmaktadır; çünkü, değişik boyutlardan gö-

rülmektedir ki empati, ağdaş insana gerekli en temel iletişim becerisidir. Empati, kişinin kendisini kentin büyük mağazalarından birinin sahibi gibi görebilmesini, iyi giyinmesini, iyi bir evde oturmasını, “dünyada olup bitenlere” ilgi duymasını, “kendi deliğinde büzülüp kalmamasını” sağlayan imgelem gücüdür. Daha önce sessiz sedasız yaşayıp giden bir topluma merak ve imgelemin yaygınlaşmasıyla dır ki toplumsal büyüme ve ekonomik gelişme için gerekli insan becerileri ortaya çıkmaktadır.

Kitle iletişim araçlarıyla siyasal demokrasi arasında özellikle sıkı bir ilişki vardır. İzleyiciler de, seçmenler de katılım gösteren bireylerdir. İnsanlar, -geleneksel toplumun çevreden soyutlanmış havasında kendilerini pek ilgilendirmemiş olan- birçok konuda görüş sahibi olarak ülkelerinin toplumsal yaşamına katılırlar. Katılımcı bireylerin, -hkmetin tarımsal sulamayla ilgili olarak neler yapması gerektiği, Cezayir’deki ayaklanmanın nasıl bastırılabilereği, Ürdün’e para, İsrail’e silah verilmesinin doğru olup olmadığı... gibi- kendi yaşantılarıyla doğrudan ilgili olmayan pek çok konuda görüşleri vardır. Bu tür konularda bir görüşü benimseyip savunmakla, birey, toplumsal iletişim ağına olduğu kadar siyasal kararlara da katılır.

Kamuoyunu siyasal demokrasiye böylesine sıkı bir biçimde bağlayan, karşılıklı beklenti mekanizmasıdır. Yönetilenler, yöneticilerinin bunlara kulak vereereği beklentisiyle bu tür görüşler geliştirip açıklama alışkanlığını edinmişlerdir. Öte yandan, bu beklentinin biçimlendirdiği yöneticiler de bu beklentiyi paylaşır ve karşılığında güncel siyasal sorunlarla ilgili olarak **vox populi**’nin dile gelmesini beklerler. İlişkinin bu “idealize edilmiş” biçiminde, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, demokratik gelişmeyi baltalamak söyle dursun, daha da hızlandırır.

Ne var ki, ideal tipler, ampirik durumlarla her zaman uyum halinde değildir. Söz gelişi gelişmiş ABD demokrasisinde kitle iletişim araçları yoluyla haber üretim kapasitesi aslında sınırsızdır. İletişim ürünlerini tüketme kapasitesi de (para arzının çok yüksek; okuma yazmanın ve dürtünün alabildiğine yaygın olması nedeniyle) insanlık tarihinde bir eşi daha görülmemiş derecede büyüktür. Üretim/tüketim düzeneği onlarca yıldan beri çok yüksek bir düzeyde etkin bir biçimde işlemiştir. Amerikan toplumu, dünyaya en gelişmiş çağdaşlık modelini sunduğu halde, yine de dizginin işleyişinde bazı çatlaklar görülmektedir. 1929’daki Büyük

Bunalım'dan söz etmiyorum. Bu bunalım, yalnızca ekonomik alt-dizgenin yönetiminde görülen bir çatlaktır. Benim sözünü ettiğim, bir bütün olarak katılım dizgesinde görülen çok daha derin bir çatlaktır: Seçimlere katılmamanın siyasal bir olgu olarak ortaya çıkmasından söz ediyorum. Harold Gosnell, bir kuşak önce bu tehlikeye dikkatimizi çekmişti. Son yıllarda David Riesman bu olguyu genelleştirerek, daha büyük bir siyasal soğukluk tehdidiyle karşı karşıya olduğumuzu söyledi. Eğer Amerikalılar toplumsal yaşamlarında gerçekten yaygın bir soğukluğa tutulmuşlarsa, o zaman iletişim-oyu (media-opinion) dizgemizin temel taşlarından biri, kısacası bizim deyimimizle **dürtü**, parçalanıyor demektir. (Gelişmiş Fransız demokrasisinde de, kısa bir süre önce, ileri gelen düşünürlerin ve bilim adamlarının toplanıp, Fransızların siyasal ilgisizliklerini tartıştıklarına da bu arada değinelim.)

Gelişmiş demokrasilerin karşılaştığı tehlike okuryazar olup da oy kullanmayanlar ise, gelişmekte olan demokrasilerin karşılaştığı buna koşut bir tehlike de **okuryazar olmayan seçmenler** sorunu-
dur. Nüfusun % 90'ının okuma yazma bilmediği Hindistan, Mısır gibi ülkelerde genel seçim etkin bir biçimde işleyebilir mi? Jefferson'un önerdiği gibi seçmenlerin okuma yazma sınavından geçirilmesi salt "artık radyo var" diye bütünüyle tartışma-dışı bırakılabilir mi? Başkan Nasır, gelişmekte olan ülkeler için karşıt bir öneri öneriyordu: "Halkımızın büyük çoğunluğunun henüz okuma yazma bilmediği doğrudur. Ama bu, siyasal açıdan, yirmi yıl öncesine oranla daha az önemlidir. Bugün en ücra köylerde yaşayanlar bile dünyada neler olup bittiğini duyup bir görüş sahibi olabiliyorlar. Artık önderler halkı eskisi gibi yönetemezler. Artık yeni bir dünyada yaşıyoruz." (11)

Radyo gerçekten herşeyi değiştirmiş midir? "En ücra köylerde yaşayanlar bile dünyada neler olup bittiğini" duydukları zaman **gerçekten duydukları** nedir? Köy meydanındaki alıcıdan duydukları şeyler, genellikle Mısır Devlet Radyolarının (MDR) onlar için seçtiği haber ve yorumlardan başka birşey değildir. Başka radyo istasyonlarının farklı haber ve yorumları bu alıcılara ulaşmamaktadır. Okuma yazma bilmedikleri için, başka yerlerde basılmış gazete, dergi ve kitaplardan da farklı şeyler öğrenemezler. Kahire

(11) Gamal Abdul Nasser, *Egypt's Liberation*, Washington, D.C., Public Affairs Press, 1955.

Radyosu'nu dinlemek, kişisel başarı açısından bu "en **üçra** köylerde yaşayanlar"a hemen hemen hiçbir şey kazandırmamaktadır. Dinleyicilerin çocukken ezberledikleri (ama okuyamadıkları) Kur'an öğrenimine benzer bir öğretim şimdi radyo yayınlarıyla sürdürülmektedir. Ama radyonun bu **üçra** köylere girmesiyle birlikte, halkın kişisel özelemleri de baştan ayağa değişivermiştir. Yaşantılarında (hem ana-babalarından devraldıkları yüzlerce yıllık yaşantıda, hem de kendi yaşamlarında) ilk kez, bu çevreden soyutlanmış insanlar ulusal sorunlara katılmaya çağrılmaktadırlar; hem de yöneticilerinden geri kalmamacasına...

Ne var ki, radyo dinlemeyi çağdaşlaşmanın ayrılmaz bir parçası yapacak yasal düzenlemelerin hiçbiri ortalıkta gözükmektedir. Çağdaş bir toplumda, radyo dinleyicisi aynı zamanda peşin para kullanan bir tüketici ve oy kullanan bir seçmendir. Mısır'ın üçra köylerinde ise, devletin radyoyu günlük yaşamın içine sokmasından sonra, beklentilerin yapısı dışında hiçbir şey değişmemiştir. Son on yılda, kabaran düş kırıklıkları devrimini doğuran tipik durumdur bu. Kitle iletişim araçları şöyle ya da böyle dünya nimetleri ve daha iyi bir yaşam konusunda halkı dürtülemede kullanılmıştır. Buna karşılık, doyum düzeyini yükseltmek için hiçbir önlem de alınmamıştır. Böylece halk elde edebileceğinden daha fazlasını istemeye itilmiş, özelemler hızla doyumunu aşmış ve düş kırıklıkları patlak vermiştir. Yoksulluk kısır döngüsünün psikolojik boyuttaki işleyişi budur.

Necip'le Nasır arasında iktidar mücadelesi sürerken Mısır kitle iletişim araçlarını yürütmeye çalışan genç Ulusal Rehberlik Bakanı Binbaşı S. Salim, çağdaşlaşmayı engelleyen bu **psşik** dengesizliğin etkisini ortaya koymuştur. Binbaşı Salim, ulusal rehberlik sorunlarının çözümsüzlüğünü görünce, gönüllü olarak işin içinden sıyrılmıştır. Hapiste yazdığı, kendi düş kırıklığını anlatan anılarında, yalnızca kitle iletişim araçlarını kullanarak durağan ve soyutlanmış köylüleri bilgilili ve katılımcı vatandaşlar yapmanın ne kadar zor ve olanaksız bir iş olduğunu anlatmaktadır. Binbaşı Salim, son olarak, "Kişisel olarak, kamuoyunun yanıldığına inanıyorum" demektedir (12).

(12) Bu anı, D. Lerner, «The Passing of Traditional Society»den alınmıştır. ss. 244-245.

Daha sonra Nasır da aynı duygularla şunları yazacaktır: “23 Temmuz’dan önce, bütün ulusun hazırlıklı olduğuna ve bu görevi üstlenecek bir önder beklediğine inanıyordum. Bu işin de birkaç saatten fazla sürmeyeceğini sanıyordum... ama gerçek, düşten ne kadar farklıymış... Karşımıza gelen yığınlar, paramparça olmuş, geri kalmış bölük-pörçük kümelerdi. Herkes yalnız kendisini düşünüyordu. Herkesin dilindeki sözcük ‘ben’di.” (13)

Çabucak ve kolay yoldan çağdaşlaşmak isteyip de düş kırıklığına uğrayan önderlerin bu yargıları geçiş aşamasındaki Mısır’ın kurtuluşundan bu yana on iki yıldan beri neden böylesine derin düş kırıklıklarına uğradığını da açıklamaktadır. Halk, gerçekten Salim’in anladığı anlamda “yanılmış” olabilir mi? Bir toplumsal devrim gerçekten “birkaç saat içinde” tamamlanabilir mi? Ya da, bir toplumsal devrimin başarısızlığa uğraması, gerçekten Nasır’ın anladığı anlamda “bencillğe” bağlanabilir mi? Yoksa bu iş, sözkonusu genç heveskârların, Laswell’in dersini hiç öğrenmemiş olmalarından mı kaynaklanmaktadır? (Laswell: Siyasal yaşam, büyük ölçüde bir “kim ne alıyor?” sorunudur.) İnsanlar politikayla ilgilendiklerinde, istedikleri her ne ise, ondan daha çok pay almaları doğaldır. Devlet adamı, bu tür özlemleri “bencillik” diye terslemek yerine, halkın isteklerini karşılayabilecek olanakları çoğaltmak zorundadır. O, herşeyden önce, özlemle doyum düzeyleri arasında bir denge sağlamaya çalışacaktır; toplumu kısır döngüden kurtarıp büyüme çizgisine oturtmasında, kamu iletişimini nasıl değerlendirdiği konusu önemli bir rol oynayacaktır.

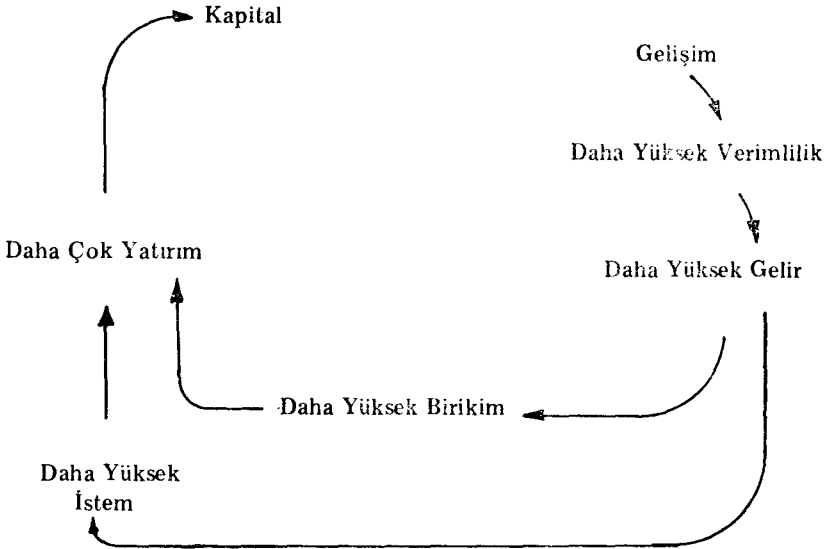
IV. Kısır Döngüden Büyüme Döngüsüne

“Yoksulluğun kısır döngüsü” deyişi, ileriye doğru atılmış her adımı etkisiz hale getiren bir karşı eğilimin toplumsal dizgede ortaya çıkması nedeniyle gerçek bir ekonomik büyümenin sağlanamadığı durumları betimlemek için kullanılır. Bu tür karşı-eğilimlerin en önemlisi aşırı nüfus artışıdır. Herhangi bir iktisadi ilerleme, açlık ve salgınları azaltarak yaşam süresini uzatır. Ölüm oranlarının, doğum oranlarından daha büyük bir hızla düştüğü durumlarda hızlı nüfus artışı ortaya çıkar. Yoksul ülkelerde nüfus artışı ekonomik büyümenin önünde gitmekte, böylece toplum aynı

(13) Gâmal Abdul Nasser, op. cit., ss. 224-245.

yoksulluk düzeyinde kalmaktadır. Hiçbir “sıçrama” gerçekleştirilemediği için, hiçbir fazlalık da üretilmemektedir. Singer, “egemen üretim yetersizliği kısır döngüsü”nü birkaç sözcükle çok güzel özetlemiştir: “Yatırım yapacak fazlalığın olmayışı, araç gereç olmayışı, düşük üretim standartları... Az gelişmiş bir ülke, endüstrisi olmadığı için yoksuldur ve yoksul olduğu için de endüstrisi yoktur.” (14)

Buna karşılık, kısır döngüyü parçalayıp büyüme döngüsüne doğru yol almaya başlamış bir toplumda çok değişik bir görünümle karşılaşırız. Bu yeni durum, aşağıdaki şekilde çok canlı olarak gösterilmiştir (15):

ŞEKİL — 1

Bu şeklin anlattığı öykü, gerçek gelirden anlamlı artışla birlikte doruk noktasına varmaktadır. Böyle bir artış, aynı zamanda toplumsal istem ve birikimin de artmasını sağlayabiliyorsa anlamlı olmaktadır. Aksi halde, yoksul bir toplumda küçük gelir artışları-

(14) Hans W. Singer «Economic Progress in Underdeveloped Countries,» Social Research, XVI, I, March 1949, s. 5.

(15) Gerald M. Meier and Robert E. Baldwin, *Economic Development: Theory, History, Policy*, New York, Wiley, 1957, ss. 319-320.

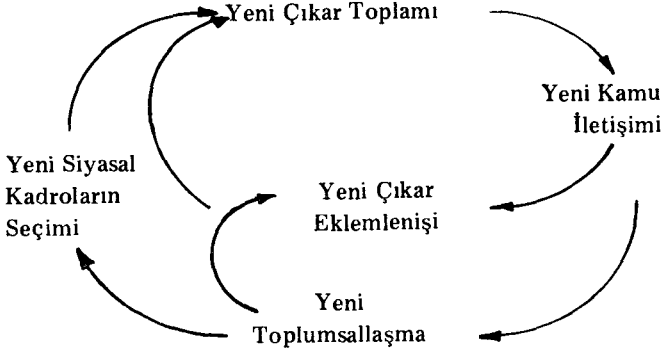
nın hemen tüketildiğini, birikim ve yatırıma birşey kalmadığını yukarda gördük. Ama eğer gelir, hem daha yüksek tüketime, hem de daha fazla birikime elverecek bir hızla artırılabilirse, işte o zaman büyüme döngüsü işlemeye başlamaktadır. Daha çok yatırım yapılması, anamal artırımına ve verimliliğin yükselmesine yol açmakta, bunlar da dönerek gerçek geliri, hem daha çok birikim, hem de daha çok istemi gerçekleştirebilecek kadar artırmaktadırlar. Böylece, yine daha çok yatırım yapılması sağlanmakta ve büyüme döngüsü kendi kendini besler duruma gelmektedir. Ekonomik kalkınma uzmanları, genel olarak kısır döngünün nasıl kırılabilirliği konusunda anlaşmış gibidirler. Ne var ki, kısır döngünün kırılmasından sonra, kendi kendini besleyen büyüme döngüsüne ulaşmak için izlenmesi gereken en etkin ekonomik politikaların neler olduğu konusunda tam bir görüş birliği sağlanabilmiş değildir. Çağdaş ekonomik düşünüş, değişik politikalara ve programlara götüren ["dengesiz" ve "dengeli" büyüme kuramları olarak nitelendirebileceğimiz] birbirinden çok farklı iki kuramsal çözümlere üzerinde durmaktadır.

Bu iki kuram arasındaki sorunları kuramsal düzlemde çözmek kolay değildir. Her iki durumda da ileri sürülen savlar, ekonomi-dışı öğelere (değer yargılarına, inançlara ve bir ülkedeki kurumlara, özellikle de o ülkenin kendi kendini besleyen ekonomik büyümenin isterleri doğrultusunda bu psiko-sosyal öğeleri değiştirme yeteneğine) dayanmaktadır. Sözelimi, hızlı ve köklü bir gelir artışı sağlanmış olsa bile bu mutlaka birikim ve yatırım artışı anlamına gelmez. Gelir artışının yalnızca gereksiz dışalım ürünlerinin tüketimini ya da yurtdışı yatırımlarını artırdığı, yurtdışında üretimin artması için hiçbir çabanın gösterilmediği pek çok örnek vardır.

Gelirdeki artış, aynı zamanda hem tüketimde hem de yatırımlarda bir artışa yol açabiliyorsa gerçekleşen büyüme döngüsü, çabanın karşılıksız kalmadığı bir toplumda ortaya çıkar. Çabanın karşılık görmesi, ekonomik programları çepeçevre kuşatan toplumsal kurumlara, psikolojik inançlara, siyasal etkinliklere bağlıdır.

Çabanın ödülle, özlemin doyumla bir arada olması, bir iletişim sorunudur. İnsanlar, kendi günlük yaşamlarında bunları bir araya getirmesini -gördüklerini duyduklarına, istediklerini yaptıklarına, yaptıklarını aldıklarına bağlamasını- öğrenmelidirler. Bu anlam-

da iletişim, toplumsallaşmanın temel aracıdır. Toplumsallaşmanın toplumsal değişimin temel aracı olması gibi, iktisatçının büyüme döngüsüne koşut olmak üzere gelişen bu siyasaları ve çağdaşlaşan bir toplum için gerekli koşulları (Gabriel Almond'un önerdiği girdi işlevlerinden (16) uyarlayarak) sıralayabiliriz:

ŞEKİL — 2

Çağdaşlaşma süreci yeni kamu iletişimiyle, halkı yeni davranış biçimlerine özendiren yeni düşüncelerin, yeni haberlerin yayılışıyla başlamaktadır. Bu köylüyü, kendi işinde çalışan bir çiftçi olmaya, çiftçinin oğlunu -kentte bir iş bulabilmek için- okuma yazma öğrenmeye, çiftçinin karısını artık çocuk doğurmamaya, çiftçinin kızını tuvalet giyip saçını yaptırmaya kışkırtacaktır. Yeni kamu iletişimi bu yolla doğrudan doğruya kişisel çıkarların yeniden biçimlenmesine yol açacaktır.

Aynı zamanda -gerçek gelirdeki önemli artışın hem birikimi, hem de istemi aynı anda yükseltmesi gibi-, yeni kamu iletişimi de yeni toplumsallaşma biçimleri geliştirecektir. Eğer yeni çıkar biçimlenmesi istem'e koşut sayılırsa, o zaman yeni toplumsallaşmayı da birikime (yeni yatırımları ve sonunda da yeni istemleri, yeni doyumları olanaklı kılacak ögeye) benzetebiliriz. Böylece yeni iletişim, şimdiki kuşakta yeni çıkar biçimlenmelerine yol açarken, bu çıkarları paylaşacak ve hatta onların da ötesine geçecek bir kuşağı da hazırlamış olmaktadır. Yüzünü göstermek isteyen, çiftçi kızı, büyük bir olasılıkla düşündüğünü söyleyen bir kız yetişti-

(16) Gabriel A. Almond and James S. Coleman, op. cit., s. 17.

recektir. Okuma yazma öğrenmek isteyen oğul, büyük bir olasılıkla, bir diploma ve bürokraside bir iş isteyen bir oğul yetiştirecektir. Böylece toplumsallaşma, zaman içinde yeniliği yerleştirecek nitelik ve nicelikte, yeni düşünceler taşıyan yeni insanlar yetiştirmiş olmaktadır.

Bu toplum, yenileşmeyi etkin bir biçimde tamamlamak için, onu özel çıkarlardan kamu kurumlarına aktarmalıdır. Özel çıkarların bir araya toplanmasıyla ileriye doğru bir adım atılmalıdır. Böylece bir araya toplanıp siyasa çerçevesine alınan özel çıkarlar, toplumun ortak kurumları olurlar. Bundan başka, yeni bir siyasal eğitim sürecini de devreye sokmak gerekir. Yeni çıkar toplamlarının kurumlaşmasını tamamlayabilmek için yeni toplumsallaşan kuşaktan bazı kişiler de siyasal yaşama sokulmalıdır. Durum böyle olunca, iletişimden girilerek başlatılan yeni toplumsallaşma yollarıyla (kişinin çocuklarının geleceğiyle ilgili yeni düşünceleri ve bu özlemlerin gerçekleşmesini sağlayacak girişimleriyle), kendi çağdaşlaşmasına uygun yeni kurumlar yaratacak biçimde, toplu çıkarlarıyla topluma eklenilen yeni bir siyasal sınıf hazırlanmış olacaktır.

V. Gelecek

Düşüncelerimizi çok kısa bir biçimde sıraladık. Derinliğine araştırılması gereken düşünceleri yalnızca sıralamakla yetindik. Bu araştıma işi önümüzdeki on yıl boyunca toplum bilimcilerin uğraşmaları gereken bir görevdir. Çağdaşlaşma sürecinin can alıcı noktası olan iletişim sorunu daha iyi anlaşıldıkça, bu görev daha iyi yerine getirilebilir.

Anlayışımız kabaran beklentiler devriminin son on yılın en büyük aksaklıklarından biri olduğunu görmekle başlıyor. Beklentilerin yerini daha sonra düş kırıklıkları almıştır. Bu durum, bütün dünyadaki demokratik siyasanın gelişmesi bakımından büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Birşeyleri amaçlamayan halk, bunlara ulaşamaz; birşeye ulaşamayınca da zenginleşemez. Düş kırıklığı ya saldırganlığa ya da geri çekilmeye yol açar.

Günümüzdeki geçiş toplumlarında saldırganlık, ahlakçı ama çoğunlukla insanı hiçe sayan ideolojilere dayalı şiddet biçiminde kendini göstermektedir. Bu tür öğretiler, üstü kapalı bir biçimde de olsa, ırkçılığa, yabancı düşmanlığına, öç duygularına yol açan korku, tutku ve nefreti yasallaştırmaktadırlar. Bu toplumlarda

geri çekilme, ilgisizliğe bürünme ve kabuğuna çekilip uyuşma belirtileri göstermektedir. Geçiş toplumları saldırganlıkla başkalarına, geri çekilmeyle de kendilerine kıymaktadırlar. Bu iki süreç de çağdaşlaşmayı sağlayan devingen dengeyle uyuşmaz. Bu yüzden, bütün dünyada düş kırıklığının yaygınlaşması denetim altına alınmalı, ulaşılabilecek hedefler desteklenmelidir.

İletişim çok duyarlı bir sorundur. Bu kitabın (**Communication and Political Development**, Edited by Lucien W. Pye, Princeton University Press, New Jersey, 1963.) giriş bölümünde “siyasanın iletişim sürecinin bir işlevi olduğu” gözlemlenmiştir. Geçiş toplumlarının gerçekleştirilemeyecek siyasal beklentilerle başa çıkamamalarının nedeni içine düştükleri iletişim kargaşasıdır. Dargörüşlü politikacılar biçemeyecekleri bir fırtınayı ekmişlerdir. Kısa vadeli konularda doyurulması olanaksız beklentiler yaratarak istekleri kamçulamak uzun vadeli düşünüldüğünde hiç de kazançlı bir iş değildir.

Önümüzdeki yıllarda yapılması gereken iş ruhsal devingenliği ve toplumsal denge koşullarında siyasal kararlılığı artırıp güçlendirebilecek kamu iletişimini yeni bir düşünsel çerçeveye oturtmaktır. Yeni çıkarların akla uygun bir biçimde düzenlenmesiyle, kitle iletişim araçları (doyurulamayacak beklentiler yaratmaksızın) yaşayan insanların özgüçlerini harekete geçirmekte kullanılabilir. Kitle iletişim araçları, okullarla ve topluluk önderleriyle birlikte, siyasal yaşama yeni katılımlar sağlayacak olan genç kuşaklar arasında yeni bir toplumsallaşma sürecini başlatabilir. Ancak o zaman bu iki süreç -kısa vadede devingenlik, uzun vadede toplumsallaşma- bir kuşak sonra demokratik bir siyasanın ham maddesini oluşturan özel çıkarlar toplamı çerçevesinde çakışabilir. Hiç kuşkusuz bizim burada çizmeye çalıştığımız taslak “ülkuleştirilmiş” bir modeldir. Bu model, gerçekle çakıştığı oranda, geçiş aşamasındaki ülkelerin eylem ve düşünce adamlarına yardımcı olup yol gösterebilir. Gelecekte yapılacak araştırmaların önünde duran en büyük görev, bu modelin hangi koşullarda işleyip hangi koşullarda işlemediğini belirlemek ve buna dayanarak daha etkin bir iletişim sürecini biçimlendirecek, daha iyi bir model geliştirmektir. Bu da, çağımızın en zorlu toplumsal sorunu -yeryüzünün büyük çoğunluğunun çağdaşlaştırılması- konusunda eylem adamlarıyla bilim adamlarının yakın ve sürekli bir işbirliğine girmelerini gerektirmektedir.